

UDK: 323.269.6(497.5 Trogir)“1932”
327(497.1:450)“193”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 17. 5. 2007.
Prihvaćeno: 27. 5. 2007.

Trogirski incident od 1. prosinca 1932. i mletački lav svetog Marka kao simbol “talijanstva” istočne obale Jadrana

MARIO JAREB

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U središtu pozornosti članka je trogirski incident od 1. prosinca 1932., kada su pripadnici Sokola Kraljevine Jugoslavije u Trogiru uništili ili teško oštetili čak osam starih mletačkih lavova. Taj je događaj imao znatan odjek u tadašnjoj hrvatskoj/jugoslavenskoj i talijanskoj javnosti, a bio je jedan u nizu incidenata koji su tijekom 1932. godine jugoslavensko-talijanske odnose doveli na rub izbijanja ratnog sukoba. U nastavku je autor progovorio o razlozima koji su poticali brojne pojedince i skupine na hrvatskoj obali Jadrana da na lavove ne gledaju kao na stare spomenike i dio povijesne baštine, nego kao prijeteće simbole “talijanstva” Dalmacije i cijele istočne obale Jadrana.

Ključne riječi: Trogir, mletački lav, talijanstvo, Dalmacija, 1932.

“Ovdje vlada Rim, njegov jezik, njegova nauka, njegov moral, i vratio se je naoružan Lav sv. Marka.”

Iz govora koji je guverner Dalmacije Giuseppe Bastianini održao u Zadru 12. travnja 1942. prigodom proslave prve godišnjice “oslobođenja Dalmacije”.¹

Svi važniji hrvatski listovi zabilježili su da je u četvrtak 13. siječnja 2005. iz mulja trogirске Foše izronio oštećeni kameni mletački lav.² To je bio jedan od mnogih lavova koji su nekada resili trogirске građevine i fortifikacije i podsje-

¹ Cijeli je govor objavljen pod naslovom “Prva godina Fašističke Vlade u Dalmaciji”, *Giornale di Dalmazia* (Zadar), br. 88, 14. IV. 1942., 1. - 3. Citat je s 3. stranice.

² Među njima se nalaze članci Joška BREŠANA, “Mletački lav izronio iz kanala”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 14. I. 2005., 18., i Ivone OREŠIĆ, “Iz mora izronio krilati mletački lav”, *Vjesnik* (Zagreb), 23. I. 2005., 18.

čali prolaznike da je taj grad nekoć bio u vlasti Mletačke Republike.³ Riječ je o krilatom lavu sv. Marka, koji je stoljećima simbolizirao ne samo tog evanđelista, nego i grad Veneciju te Mletačku Republiku.⁴ Prikaze lava sv. Marka kao simbola Venecije nalazimo na svim područjima kojima je vladala.⁵ Mnogi od njih nisu bili tek puki simboli državne vlasti, nego su bili vrijedna umjetnička djela. Padom Mletačke Republike nestala je i njezina vlast, no brojni su kamerni lavovi na građevinama i fortifikacijama i dalje podsjećali na nju. Uz njih su se do pada Republike nad svim mjestima pod njezinom vlašću viorili i stjegovi sv. Marka, a kolao je i novac s njegovim likom.

U objavljenim se člancima tvrdilo da je pronađeni lav jedan od onih što su oštećeni u noći od 1. na 2. prosinca 1932. godine.⁶ Riječ je o trogirskom incidentu, koji je bio jedan u nizu incidenata koji su tijekom 1932. godine jugoslavensko-talijanske odnose doveli na rub izbijanja ratnog sukoba.⁷ Među njima je danas najpoznatiji velebitski ili lički "ustanak" u rujnu 1932.⁸

U takvim je uvjetima dočekan Dan ujedinjenja 1. prosinca 1932. godine, najveći državni praznik u Kraljevini Jugoslaviji. Njeza su vlast i skupine bli-

³ Među njima se isticao lav u gradskoj loži, koji je bio dio retabla Pravde. Njeza su 1471. godine isklesali poznati umjetnici Nikola Firentinac i Andrija Aleši, a autor lava sv. Marka bio je Firentinac. Retabl je bio iznimno umjetničko djelo i vrijedan spomenik kulturne baštine. Uništenje lava kao njegova sastavnog dijela umnogome je narušilo ljepotu i vrijednost toga spomenika. Retabl je opširno opisao Radovan IVANČEVIĆ, *Rana renesansa u Trogiru*, Split 1997., 91. - 114. Autor na stranici 105. ističe da je kamerni "retabl Pravde u trogirskoj gradskoj loži višestruko (...) značajan za povijest umjetnosti u Dalmaciji i kulturu renesanse u Hrvatskoj" te dodaje da je riječ o najvećem i najmonumentalnijem profanom javnom spomeniku na istočnoj obali Jadrana u XV. stoljeću. To je također "i najmonumentalniji simbol Mletačke republike na Jadranu". Alberto RIZZI, *I leoni di Venezia in Dalmazia*, Venezia 2005., 229. - 237., opisao je ukupno 17 trogirskih lavova.

⁴ Riječ je o krilatom lavu, koji u šapama drži knjigu s tekstem "Pax tibi Marce evangelista meus". O postanku simbola sv. Marka i o njemu kao simbolu Venecije i Mletačke Republike pisao je Alberto RIZZI, *I leoni di Venezia*, 9. - 15.

⁵ Irena BENYOVSKY, "Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420. - 1450.)", *Povijesni prilozi*, 23/2002., 78., opisuje spomenutoga mletačkog lava na južnoj strani kaštela Kamerlengo u Trogiru te navodi da je lav "Svetog Marka simbolizirao (...) podložnost grada Veneciji, ali još više njezinu zaštitničku ulogu i jedinstvo države. Zato taj simbol nalazimo u svim gradovima pod mletačkom vlašću". Ostaci toga lava sa svim oštećenjima su vidljivi i danas. Vrlo je vjerojatno da su oštećenja prouzročena dinamitom.

⁶ A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, 29., navodi da je tada potpuno uništeno ili teško oštećeno osam lavova. Među njima su se svakako isticali spomenuti lav u loži, lavovi na morskim (Porta Marina, nastao 1593.) i kopnenim vratima (Porta Terraferma, iz polovice 17. stoljeća), te lav na južnom dijelu kaštela Kamerlengo (nastao oko godine 1430.). Riječ je bila o vrijednim umjetničkim ostvarenjima.

⁷ O talijansko-jugoslavenskim odnosima tijekom godine 1932. pisao je Vuk VINAVER, "Ugrožavanje Jugoslavije 1919 - 1932.", *Vojnoistorijski glasnik*, 19/1968, br. 1, 143. - 147.

⁸ O tome sam događaju opširno pisao u monografiji pod naslovom *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb 2006., 281.-298.

ske diktatorskom režimu, primjerice pripadnici Sokola Kraljevine Jugoslavije, obilježavale osobito svečano. Tako su i trogirski sokoli uvečer 1. prosinca priredili proslavu u Sokolskom domu. U kasnim večernjim satima 1. prosinca ili u ranim satima 2. prosinca skupina mladih sokola krenula je u pohod u kojemu su teško oštećeni mletački lavovi na morskim vratima, kopnenim vratima, na pročelju općinske palače i u gradskoj loži.⁹ Čini se da je pohod izazvala talijanska zastava, koja je 1. prosinca 1932. bila izvješena na talijanskoj školi u Trogiru.¹⁰ Uništavanje je nastavljeno sljedeće noći, kada su oštećena još četiri lava i ostaci lavova oštećenih prethodne noći.¹¹ U Trogir je iz Splita već 2. prosinca došao kotarski (“sreski”) načelnik Ivo Aničić zbog pokretanja istrage,¹² no uništavanje je nastavljeno i sljedeće noći.

Trogir je neposredno nakon incidenta posjetio i talijanski konzul u Splitu Guido Segré. On je u pratnji gradonačelnika i zapovjednika oružničke postaje razgledao grad te je primijetio potpunu pasivnost redarstvenih vlasti.¹³ Indikativno je da su mu jugoslavenske vlasti nasilno otele fotografski aparat kojim je želio zabilježiti oštećenja lavova. Sve je to pobudilo sumnje talijanske strane u umiješanost jugoslavenskih vlasti u pokretanje uništavanja lavova. Pritom im je osobito sumnjiv bio Ivo Aničić, kojega je Segré već 3. prosinca označio pokretačem uništavanja lavova.¹⁴ Aničić je, naime, godine 1930. obnašao dužnost kotarskog (“sreskog”) načelnika na Krku, kada je u tom

⁹ O tome je talijanski konzul u Splitu Guido Segré obavijestio Mussolinija brzojavom 3. prosinca 1932., *I Documenti diplomatici Italiani*, settima serie: 1922 - 1935, vol. XII (1° aprile 1932 - 31 dicembre 1932), (dalje: *DDI*), Rim 1987., 613.

¹⁰ [Henry de CORAB], “LE MASSACRE DES LIONS DE TROGIR. IZVJEŠTAJ UREDNIKA ‘MATINA’ UPUĆEN TELEFONSKI IZ SPLITA U PARIS”, *Novo doba* (Split), br. 299, 27. XII. 1932., 2.

¹¹ Brzojav Segréa Mussoliniju od 3. prosinca 1932., *DDI*, 613.. Jugoslavenska je strana tvrdila da su vlasti tek uklonile ostatke lavova oštećenih u noći s 1. na 2. prosinca. Tako je autor članka (najvjerojatnije Ljubo KARAMAN) pod naslovom “Uklanjanje mletačkih lavova u Trogiru”, *Novo doba* (Split), br. 283, 6. XII. 1932., 3., tvrdio da su nepoznati “počinitelji oštetili (...) u noći između 1. i 2. ovoga mjeseca nekoliko mletačkih lavova u gradu Trogiru, našto su vlasti te osakaćene ostatke morale posvema odstraniti”. Segré je bio izričit u tvrdnji da su u prvoj noći uništavanja oštećena četiri lava, što tvrdnju iz navedenog članka ne čini uvjerljivom. Poznato je da je u prosincu 1932. uništeno čak osam lavova.

¹² To je napisao Virginio GAYDA u knjizi *La Jugoslavia contro l'Italia (documenti e rivelazioni)*, Rim 1933., 42. On je bio istaknuti novinar fašističke Italije i urednik utjecajnog lista *Giornale d'Italia*, u čijoj je nakladi i izišla navedena knjiga.

¹³ Brzojav talijanskog konzula u Splitu Segréa Mussoliniju od 3. prosinca 1932., *DDI*, 613.

¹⁴ James SADKOVICH, *Italian Support for Croatian Separatism 1927 - 1937*, New York and London 1987., 115., je zaključio da je incident imao bar prešutni pristanak lokalnog šefa policije [Aničića, nap. M. J.], koji je bio na Krku 1930. [o incidentu na Krku će biti više riječi u nastavku, nap. M. J.], što je u Rimu zasigurno protumačeno kao poluslužbeni čin izazova”.

Mletački su lavovi do 1. prosinca 1932. stajali na najistaknutijim mjestima u gradu Trogiru. Među njima su bili i onaj na retablu Pravde u gradskoj loži iz godine 1473., djelo Nikole Firentica (slika gore, suvremena razglednica), te lav na kopnenim vratima (slika dolje, suvremena razglednica).

gradu došlo do uklanjanja mletačkog lava.¹⁵ Više svjetla na krčki događaj iz godine 1930. bacio je tadašnji senator u Senatu Kraljevine Jugoslavije Dinko Trinajstić. On je zapisao da je “Krčko općinsko zastupstvo, udovoljujući i želji našega pučanstva sa cijeloga otoka, dalo (...) skinuti tu nametnutu ploču i spremilo ju među svoje starine”.¹⁶ Umjesto lava je prigodom desete obljetnice svršetka talijanske okupacije postavljena spomen-ploča, a nedugo zatim “bio je smenjen tadanji sreski načelnik u Krku. U narodu je kolala vijest, da je postao žrtvom mletačkog lava. Ja ne mogu i neću vjerovati tome, jer mislim, da naše vlasti ne bi smjele niti same trpiti, da nam na čelu ostane žig bivšeg ropstva, (...)”.¹⁷ Spomen-ploča je postavljena u svibnju 1931., a Aničić je otišao iz Krka u rujnu 1930.¹⁸ Očito je, dakle, da Trinajstić nije bio precizan u navođenju kronologije događaja. Opseg ovog članka ne omogućuje mi, na žalost, da se detaljnije pozabavim krčkim incidentom, no nedvojbeno je riječ o zanimljivoj temi.

¹⁵ V. GAYDA, *La Jugoslavia contro l'Italia*, 42., ističe da taj podatak nije beznačajan. Na tu je činjenicu podsjetio talijanski poslanik u Beogradu Carlo Galli u brzojavu Mussoliniju od 5. prosinca, *DDI*, 619. Galli je u razgovoru sa zamjenikom jugoslavenskog ministra vanjskih poslova Juričićem također upozorio na tu koincidenciju, usp. njegov brzojav Mussoliniju od 7. prosinca 1932., *DDI*, 627. Dokumenti u Hrvatskom državnom arhivu, fond 890, zbirka personalija, br. 1212 – Ivo Aničić, pokazuju da je Aničić u rujnu 1930. premješten s Krka u Donji Miholjac, gdje je ostao do ožujka 1932. Tada je prešao na istu dužnost u Korčulu. Pretpostavljam da je u Split došao početkom jeseni 1932., a na dužnost je svakako stupio prije 1. prosinca 1932. U rujnu 1935. premješten je iz Splita u Vinkovce. Moguće je da dokumenata koji bi bacili više svjetla na njegovo ponašanje u prosincu 1932. ima u fondovima Državnog arhiva u Splitu. Tijekom rada na ovom članku nisam imao prigode provesti istraživanja u tome arhivu, no nadam se da ću to učiniti u budućnosti.

¹⁶ Riječ je o pitanju skupine senatora ministru vanjskih poslova Bogoljubu Jevtiću od 20. prosinca 1932., koje je pročitano prigodom rasprave u Senatu Kraljevine Jugoslavije 21. prosinca iste godine, *Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije. Redovan saziv za 1932 i 1933 godinu*, knjiga I, I prethodni sastanak od I do XV redovnog sastanka od 20 oktobra do 21 decembra 1932 godine (dalje: *Stenografske beleške 1932*), Beograd 1933., 177. Pitanje je postavila skupina senatora na čelu s Dinkom Trinajstićem. Nema dvojbe da je citirani dio pitanja sastavio Trinajstić, koji je u prethodnim odlomcima pitanja (što je objavljeno na str. 176.) jasno istaknuo da je rođen i da stanuje “u Vrbniku na otoku Krku i onamo pripadam”. Trinajstić je u proljeće 1931. i otkrio spornu spomen-ploču, o čemu govori i slikovno izvješće pod naslovom “Proslava desetogodišnjice oslobođenja otoka Krka”, *Svijet. Ilustrovani tjednik* (Zagreb), godina 6., knjiga 11., broj 19., 9. V. 1931., 548.

¹⁷ Pitanje skupine senatora ministru vanjskih poslova Bogoljubu Jevtiću od 20. prosinca 1932., *Stenografske beleške 1932*, 177.

¹⁸ Trinajstićeve riječi upućivale bi na to da se sve dogodilo u proljeće 1931., budući da je spomen-ploča postavljena krajem travnja ili početkom svibnja te godine. Očito je ipak da su događaji tekli drukčije nego što je to Trinajstić iznio. Talijanski poslanik u Beogradu Carlo Galli u svojemu je brzojavu Mussoliniju od 5. prosinca 1932., *DDI*, 619, precizno naveo da je o Aničićevu ponašanju na Krku razgovarao s tadašnjim jugoslavenskim ministrom vanjskih poslova Vojislavom Marinkovićem 20. svibnja 1930. U Hrvatskom državnom arhivu (HDA), fond 890, zbirka personalija, br. 1212 – Ivo Aničić, sačuvan je “Zapisnik spisan u sreskom načelstvu krčkom dana 20 septembra 1930.”. Prema njemu je Aničić premješten na dužnost “sreskog načelnika donjo-miholjačkog”, a s dužnosti na Krku je razriješen 20. rujna 1930. Sigurno je, dakle, da je Aničić do tada bio sreski načelnik na Krku, što odgovara pretpostavci da je lav uklonjen u prvoj polovici 1930. Nije nemoguće da je i nakon postavljanja spomen-ploče došlo do premještanja tadašnjega sreskog načelnika, no to očito nije mogao biti Aničić.

Jugoslavenske su vlasti nastojale talijanske predstavnike u Beogradu uvjeriti u to da je u tijeku ozbiljna istraga cijelog slučaja.¹⁹ Ipak počinitelji nisu otkriveni sve do 23. prosinca, a i tada su se sami predali. To je zaista čudno jer je bila riječ o događaju koji se razvukao na dvije noći, te je zasigurno trebalo dosta vremena da se nanese teška oštećenja skulpturama i reljefima znatnih dimenzija.²⁰ Teško je i zamisliti da bi se u slučaju da su vlasti uistinu prionule rasvjetljavanju cijelog incidenta u gradu Trogiru ili bližoj okolini moglo organizirati dulje skrivanje skupine počinitelja. Na posljetku se vlastima prijavilo “šest omladinaca: Čalija Stjepan, Ercegović Filip, Madiraca Ivo, Hrabar Ivo, Luić Vicko i Šunto Vladimir”, koji su kažnjeni “sa po 5 dana zatvora, a gradska uprava podnijela je sudu tužbu za naknadu štete zbog oštećenja gradske svojine”.²¹ Prethodne stranice pokazuju da su ostaci nekih od oštećenih lavova potpuno uklonjeni, dok su rijetki ostali na svojim mjestima i danas svjedoče o događajima iz prosinca 1932.²²

Nakon talijanske intervencije incident je prešao lokalne trogirске okvire i postao problem koji je opterećivao tadašnje jugoslavensko-talijanske odnose. Danas se mnogima može činiti čudnim da je razbijanje nekolicine starih spomenika moglo na taj način uzburkati duhove, bez obzira na njihovu umjetničku vrijednost. Zbog toga će u nastavku glavna pozornost i biti posvećena tome naizgled čudnom ponašanju talijanske, ali i jugoslavenske strane.

Talijanski državni vrh doznao je za detalje incidenta neposredno nakon njegova svršetka. Mussolini je kao predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova već 6. prosinca 1932. naredio poslaniku u Beogradu Galliju da uputi protest jugoslavenskoj vladi. On je istaknuo da nije moguće šutke prijeći preko “trogirskog vandalizma” usmjerenog “protiv znakova naše civilizacije” [odnosno lavova kao navodnih znakova talijanske civilizacije, nap. M. J.] te preko “neprihvatljivog ponašanja vlasti i trogirskog pučanstva” prema konzulu Segréu.²³ Sasvim je razumljiv dio u kojem je on izrazio svoje zgražanje zbog napada na Segréa, no za ovaj je rad zanimljiviji dio u kojem je progovorio o “znakovi-

¹⁹ Usp. brzojav talijanskog poslanika u Beogradu Gallija Mussoliniju od 7. prosinca 1932., *DDI*, 627.

²⁰ A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, izričito tvrdi da je prigodom uništavanja nekih od lavova upotrijebljen dinamit, što posredno upućuje na uključenost vlasti u uništavanje lavova. O tome je govorio fašistički “federale” u Zadru Pietro Marincovich tijekom demonstracija koje su održane u tome gradu 5. prosinca 1932. Njegov je govor objavljen u sklopu izvješća pod naslovom “La dignitosa vibrante dimostrazione del popolo di Zara”, *Il Littorio Dalmatico. Organo della Federazione Fascista della Dalmazia* (Zadar), br. 99, 7. XII. 1932.

²¹ “Likvidacija trogirskih lavova”, *Novo doba* (Split), br. 298, 24. XII. 1932., 43. Držim da tako blaga i simbolična kazna dodatno osnažuje sumnje o tome da su iza incidenta stajale vlasti.

²² Danas su vidljivi tek ostaci lava na južnoj strani kule kaštela Kamerlengo. Lav koji je krasio sjevernu stranu kule (tvrđave) sv. Marka naknadno je potpuno otučen (prema A. RIZZIJU, *I leoni di Venezia*, 237., to se dogodilo 1943. ili 1944. godine), no njegovi su obrisi i danas vidljivi.

²³ Brzojav Mussolinija Galliju od 6. prosinca 1932., *DDI*, 621.

ma naše civilizacije”. Riječ je o tipičnom fašističkom nastupu prema hrvatskoj obali Jadrana.

Vuk Vinaver navodi da su nakon Mussolinijeva govora u senatu 14. prosinca 1932. fašističke “grupe (...) demonstrirale pred jugoslovenskim diplomatskim predstavništvima u Zadru, Trstu, Milanu i Bariju”.²⁴ S obzirom na to da su demonstracije održane u Zadru već 5. prosinca 1932., razložno je pretpostaviti da su se i neke od onih održanih u drugim gradovima odigrale prije Mussolinijeva nastupa u senatu.²⁵ Senator Jovo Banjanin je u raspravi održanoj u Senatu Kraljevine Jugoslavije 21. prosinca 1932. zaključio da nisu “te veštački nameštene manifestacije, koje se priređuju širom Italije, povedene radi umetničkih starina. U tim mletačkim lavovima gledaju se tamo ostaci, simboli, mletačke suverenosti, iz kojih bi i današnja Italija trebala da izvođi neka svoja prava”.²⁶ Ljubo Karaman je također istaknuo da se je talijanska promidžba u “pomanjkanju boljih argumenata uporno pozivala baš na lavove rasute dalmatinskim primorjem kao na krunske svjedoke tobožnjeg prava na Dalmaciju”.²⁷

Vrhunac spora dosegnut je kada je 14. prosinca 1932. na poticaj senatora i povjesničara umjetnosti Corrada Riccija u talijanskome senatu održana rasprava o trogirskom incidentu, a on je podnio i interpelaciju o incidentu.²⁸ U njoj je prosvjedovao protiv “barbarskog” čina izvršenog u Dalmaciji “na jednom spomeniku kulture, koji na sebi nosi tragove italijanskog genija i civilizacije”.²⁹ U raspravu se spomenutim govorom uključio i Mussolini.

Na to je 21. prosinca 1932. godine u Senatu Kraljevine Jugoslavije održana spomenuta rasprava, koju je potaknulo pitanje skupine zastupnika. Najzapaženiji je pritom bio umjereni nastup ministra vanjskih poslova Bogoljuba Jevtića, koji je odbacio talijanske optužbe. Na jugoslavensku je stranu tada stala i Mala antanta. Njezini su ministri vanjskih poslova zasjedali u Beogradu 18. i 19. prosinca 1932. i zaključili da je najnovije zahlađenje odnosa Jugoslavije i Italije bilo potaknuto upravo trogirskim incidentom.³⁰

²⁴ V. VINAVER, “Ugrožavanje Jugoslavije”, 145. Prosvjed je održan i 13. prosinca u Rimu, usp. Živko AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921 - 1938*, Knjiga druga (1931 - 1938), Beograd-Zagreb 1986., 97.

²⁵ Prilozi o zadarskim demonstracijama objavljeni su na naslovnici lista *Il Littorio Dalmatico* (Zadar), br. 99, 7. XII. 1932., pod skupnim naslovom “Zara fedelissima protesta contro la distruzione dei segni del glorioso passato dei dalmati cingendo di alloro i suoi Leoni alati”. Uz njih je objavljen i uvodnik znakovitog naslova “Viva San Marco!”.

²⁶ *Stenografske beleške 1932*, 180.

²⁷ “Uklanjanje mletačkih lavova”, 3.

²⁸ Na prethodnim stranicama spomenuo sam da je prikaz senatske sjednice, kao i cjelovite govore Riccija i Mussolinija donio list *Il Littorio Dalmatico* (Zadar), br. 102, 17. XII. 1932., 1.

²⁹ Riječ je po svoj prilici o dijelu Riccijeve interpelacije, čiji je sadržaj bio poznat britanskim diplomatima u Beogradu potkraj 1932., Ž. AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, 97.

³⁰ O tome je sastanku opširno izvijestio tadašnji hrvatski i jugoslavenski tisak.

Istodobno je tisak na obje strane pisao o incidentu. Zanimljivo je da je jugoslavenskom tisku trebalo puno vremena da uopće spomene trogirske događaje. Tako je prvi prilog u splitskom dnevniku *Novo doba* objavljen tek 6. prosinca 1932.³¹ Zanimljivo je da je taj dnevnik u razdoblju od 2. do 6. prosinca objavio brojne priloge o proslavi 1. prosinca diljem Dalmacije, pa je više nego indikativno da je izostalo izvješće iz tako važnog i Splitu bliskoga grada kao što je Trogir.³² Britanska je diplomacija potkraj 1932. ocijenila da je u tom razdoblju jugoslavenska “vlada zadržala (...) stav koji bi se u datim okolnostima mogao nazvati korektnim i odmerenim, i štampi je u prvi mah zabranjeno da o tome piše, mada je zabrana kasnije skinuta zbog neumerenosti talijanske štampe”.³³

O talijanskim metodama govori i knjiga bečkog povjesničara umjetnosti Afreda von Baldassa iz godine 1933.³⁴ Autor je uništavanje lavova predstavio kao borbu između barbarstva i civilizacije. Pritom je posredno dao do znanja da je riječ o civilizaciji talijanskog predznaka te je na više mjesta izravno aludirao na talijanski karakter Dalmacije. To ne čudi ako se zna da su u pozadini izdavanja te knjige stajali talijanski interesi. James Sadkovich tvrdi da je talijanski novinar i fašistički predstavnik u Beču Eugenio Morreale naručio od “jednog austrijskog učenjaka da napiše jedan pamflet – navodno na vlastitu pobudu – u kojem je sažalijevao uništavanje lavova kao čin barbarstva”.³⁵ Autor, istina, ne spominje Baldassovo ime, no koliko mi je poznato to je tada bila jedina takva knjiga objavljena na njemačkome govornom području.

Trogirski je incident bio u središtu zanimanja političara i medija na obje strane do početka 1933. godine, no i nakon toga su jugoslavensko-talijanski odnosi ostali i u sjeni krilatoga lava svetoga Marka. On je talijanskim nacionalistima postao simbol “talijanstva” istočne obale Jadrana znatno prije. Zbog toga ne treba čuditi što je i prije bilo neobuzdanih i nasilnih reakcija lokalnoga hrvatskog pučanstva i jugoslavenskih vlasti na isticanje toga simbola.

Mussolinijev govor od 14. prosinca 1932. dobar je primjer kako su na mletačke lavove gledali talijanski nacionalisti i fašistička Italija. On je tada trogirске lavove nazvao “živim simbolima i sigurnim dokazom. Jedino nazadni i neuki ljudi obmanuti su da se uništavanjem kamenja briše povijest”.³⁶

³¹ Riječ je o navedenom članku pod naslovom “Uklanjanje mletačkih lavova”.

³² Proslave su uglavnom organizirala društva Sokola Kraljevine Jugoslavije, što posredno potvrđuje talijanske optužbe da su uništavanja lavova u Trogiru počela nakon zabave priređene u lokalnome sokolskom domu.

³³ Ž. AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, 97.

³⁴ Alfred BALDASS, *Die Löwen von Traù. Ein Alarmruf*, Beč-Leipzig 1933.

³⁵ J. SADKOVICH, *Italian Support*, 115.

³⁶ Mussolinijev govor održan je 14. prosinca 1932., a objavljen je u brojnim suvremenim publikacijama i tisku. Pod naslovom “I leoni di Traù” cjelovito je objavljen u *Scritti e discorsi di Benito Mussolini. Edizione definitiva VIII, Scritti e discorsi dal 1932-X-XI al 1933-XI-XII E. F.* (dalje: *Scritti e discorsi*), Milano 1934., 143. - 145. Navedeni citat na str. 145. U hrvatskom je tisku djelomično objavljen (u hrvatskom prijevodu) ubrzo nakon što je održan. Tako je, pod naslovom “Što je kazao g. Mussolini”, objavljen i u *Novom dobu* (Split), br. 293, 19. XII. 1932., 1.

Karakteristično je da je lavove označio simbolima, a tipičan je onaj dio govora u kojem je idealizirao mletačku vlast u Dalmaciji.³⁷ U spomenutim je dijelovima toga govora ključ za razumijevanje pozadine događaja u Trogiru. O tome posredno govori i izjava šestorice počinitelja uništavanja, koji su naveli da su nedjelo počinili “jer već godine i godine u Italiji smatraju mletačke lavove kao najbolji dokaz svoga prava na Dalmaciju”.³⁸

Sve to ne opravdava njihov vandalski čin, kao ni ostale počinitelje takvih djela, koji je trajno uništio nekoliko vrijednih spomenika. Ipak se treba zapitati što je potaknulo tolike ljude da u jednom trenutku počnu doživljavati te stare spomenike kao prijetnju svojem opstanku.

Citirani dijelovi Mussolinijeva govora upućuju na odgovor, no važno je doznati i kada i kako je lav svetog Marka uistinu postao simbolom “talijanstva” Dalmacije i cijele istočne obale Jadrana. Talijanski su iredentisti još potkraj devetnaestog stoljeća isticali nekadašnju pripadnost najvećeg dijela područja istočnojadranske obale Veneciji, odnosno posredno je isticana zajednička prošlost Talijana u granicama nove talijanske države i “neotkupljenih” Talijana u Monarhiji.³⁹

Očito je da je pozivanje na slavnu mletačku i rimsku (“latinsku”) prošlost bilo osobito pogodno za dalmatinske talijanaše, koji se nisu mogli osloniti na brojnost talijanskog pučanstva.⁴⁰ Izlaz su našli u isticanju povijesne pripadnosti Dalmacije Veneciji i njezinoj kulturi i civilizaciji. U novinama i časopisima koji su pokrenuti u razdoblju do izbijanja Prvoga svjetskog rata, kao što su bili zadarski list *Il Dalmata* i zadarski časopis *La rivista dalmatica*, velika je pozornost bila posvećena istraživanju povijesti Dalmacije i njezinih spomenika u razdoblju mletačke vlasti. Ipak se ne može tvrditi da su već u tome razdoblju mletački lavovi smatrani simbolima talijanstva Dalmacije.

Stanje se promijenilo ulaskom Italije u rat 1915. godine, kada su učestali javni pozivi za “oslobođenje” Dalmacije. Pritom talijanski nacionalisti, “koji su usvojili maksimalni iredentistički program, nisu, dakako, mogli poricati da u

³⁷ *Scritti e discorsi*, 144. U prilogu “Što je kazao g. Mussolini”, *Novo doba* (Split), br. 293, 19. XII. 1932., 1., stoji sljedeće: “Kroz četiri vijeka Dalmaciju je branila, civilizovala Venecija, i kad je pod kraj XVIII. vijeka Venecija završila krug svoje veličanstvene istorije, stanovnici Dalmacije čuvahu pod glavnim oltarima svojih crkava slavne ambleme Svetog Marka.”

³⁸ H. CORAB, “LE MASSACRE DES LIONS DE TROGIR”, prenosi sažetak izjave, a ne njezin izvorni tekst.

³⁹ Dragovan ŠEPIĆ, “Talijanski iredentizam na Jadranu. Konstante i transformacije”, *Časopis za suvremenu povijest*, 7/1975., br. 1, 9. ističe da je nakon ujedinjenja Italije većina iredentista “orijentirala propagandu i akciju isključivo na ‘talijanske teritorije pod vlašću Austrije’. Postepeno su se udomili i nazivi ‘Tridentinska Venecija’ (Venezia Tridentina) za Južni Tirol (...) i ‘Julijska Venecija’ (Venezia Giulia) za Istru, Trst i Gorišku do Julijskih Alpi, kako bi se tako istakla povezanost ‘triju Venecija’.

⁴⁰ Popisi stanovništva su do potkraj 19. stoljeća bilježili kao Talijane (osobe koje su koristile talijanskim jezikom u javnoj komunikaciji, a ne isključivo etnički Talijani) oko deset posto stanovništva, a prema popisu iz godine 1910. bilo ih je tek tri posto.

Dalmaciji ima vrlo malo Talijana, ali su dokazivali da je to posljedica slavizatorske politike Austrije i pozivali se u svojim zahtjevima na Rim i Veneciju⁴¹

Među istaknutim javnim osobama koje su talijansku javnost sokolile na rat i na priključenje “neotkupljenih” zemalja Italiji bio je poznati pjesnik, pustolov i vojnik-dragovoljac Gabriele D’Annunzio. On je 23. prosinca 1915. uputio poruku “svetom Zadru” (“Messaggio a Zara la santa”), koja je po svojemu isticanju Venecije i njezina simbola lava svetog Marka bila vrlo slična porukama kakve su odašiljane u cijelome međuratnom razdoblju.⁴² U njoj je slavio zadarske lavove, a napisao je da će talijanska trobojnica “lelujati na vjetru nadolazećeg proljeća, zajedno sa otkopanim stjegovima sv. Marka”.⁴³ Početkom 1919. je u “Pismu Dalmatincima” (“Lettera ai Dalmati”) istaknuo da su mu vođe dalmatinskih Talijana Ercolano Salvi i Giovanni Lubin 15. rujna 1918. poklonili lik korčulanskog lava urezanog u ploču zelenkastog mramora iz Dioklecijanove palače.⁴⁴ Očito je to trebao biti simbol “latinske” prošlosti Dalmacije, u kojem su spojeni Rim i njegova navodna “latinska” nasljednica Venecija. To nije bio jedini lav koji je dobio, jer je polovicom lipnja 1920. Venecija poslala D’Annunzijevoj Rijeci jednoga kamenoga mletačkog lava.⁴⁵ Očito je da je on krasio spomenik podignut godine 1926. na uspomenu četvorice Riječana koji su poginuli u Prvome svjetskom ratu na talijanskoj strani.⁴⁶ Spomenik je bio postavljen u luci, na tadašnjem Molo San Marco, te je neupućeni putnik namjernik mogao pogrešno zaključiti kako je i Rijeka nekada pripadala Veneciji. Taj spomenik također pokazuje da je lav svetoga Marka doživljavao kao opći simbol talijanstva cijele istočne obale Jadrana.

U razdoblju neposredno nakon svršetka Prvoga svjetskog rata D’Annunzio nije bio jedini promicatelj lava sv. Marka kao simbola talijanstva istočne obale Jadrana. Karakterističan je primjer karikature pod naslovom “Lav sv. Marka i šugavo štene”, koju je početkom 1919. objavio talijanski humoristički list

⁴¹ D. ŠEPIĆ, “Talijanski iredentizam na Jadranu”, 15.

⁴² Cjelovit tekst poruke bio je poslije objavljen i u časopisu *La rivista dalmatica*, 19/1938., fasc. (sv.) I, 5. - 8. Citat je sa stranice 6.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Pismo je datirano 10. veljače 1919. u Veneciji, a prvobitno je objavljeno u Mussolinijevu listu *Il Popolo d’Italia* u Milanu 15. veljače 1919. Usp. podatak u knjizi D’Annunzijevih tekstova *Lettera ai Dalmati - Nel quarto anniversario della dichiarazione di guerra - La Pentecoste d’Italia*, Sebenico (Šibenik) 1919., 41. “Pismo Dalmatincima” objavljeno je na stranicama 3. - 12.

⁴⁵ *Ausstellung der faschistischen Revolution. Erste Zehnjahrfeier des Marsches auf Rom*, Rim 1933., 152.

⁴⁶ Na jednoj je strani spomenika bio natpis u počast lava: AL / FATIDICO DONO / DELLA SERENISSIMA / ESVLTA / IL QVORE DI FIVME / RIPALPITA / D’ANTICHI RICORDI / IL CARNARO DI DANTE / PLAVDE / DA TVTTI I SENI / SPOSO FEDELE / L’ADRIATICO / XII IX MCMXXVI (SUDBONOSNOME DARU / PREJASNE / KLIČE SRCE RIJEKE, / DANTEOVOM KVARNERU / SRCE OTKUCAVA / OD DREVNIIH OSJEČAJA, / VJERNI SUPRUŽNIK JADRAN / SLAVI GA IZ SVIIH SVOJIIH ZALJEVA (ŽALA) / XII IX MCMXXVI). Nije mi poznat autor toga teksta. Možda je autor bio sam D’Annunzio, koji je isticao talijanstvo “Danteova Kvarnera”.

Pasquino.⁴⁷ Na njoj je prikazan mletački lav nad zemljovidom istočne obale Jadrana, pri čemu su njegove šape zahvatile cijelu Istru i riječko područje. Na njega laje “šugavo štene”, koje je trebalo simbolizirati Kraljevstvo SHS.

Za ovaj su rad osobito zanimljivi slučajevi talijanskog isticanja prošlosti i civilizacije Venecije i Rima nakon svršetka Prvoga svjetskog rata kao temelja za pretenzije na područja Dalmacije. Tako je početkom godine 1919. dopukovnik američke vojske Sherman Miles zapisao da se talijanski povijesni argumenti “stalno vraćaju na Mletačku Republiku i Rimsko Carstvo. Gdjegod se zajedno nađu dva ili tri Talijana i rimska ruševina, tu je Italija”.⁴⁸ U tom je smislu karakteristična i poslanica predsjednika talijanskog parlamenta Vittorija Emanuela Orlanda, koji je držao da je dalmatinska obala “bila u vjekovima branik Italije, oplemenjena rimskim genijom i mletačkim radom, čiji se je talijanski značaj održao proti nesmiljenom proganjanju, (...)”.⁴⁹

Nekadašnji talijanski ministar vanjskih poslova grof Carlo Sforza je početkom tridesetih godina napisao da se nakon nastupa na tu dužnost “trudio da vrata istoka budu otvorena italianskom uticaju. Ali Dalmacija je vrvjela ostancima negdašnje italianske vladavine – (...). Jeli dakle bilo čudo, (...), ako se javno mnijenje, pred kojim je nerazumna cenzura krila, da gotovo svi Dalmatinci listom hoće da ostanu Slaveni, nakon pobjede teško moglo da se smiri s pomišlju da mora da izgubi onaj stari venecijski posjed?”⁵⁰

U Zadru je nedugo nakon uspostave talijanske vlasti reljef mletačkog lava zamijenio habsburškoga orla na tornju gradske straže.⁵¹ Talijanske su okupacijske vlasti koristile simbol lava i na otoku i gradu Korčuli. Tako je splitsko *Novo doba* u svibnju 1921. pisalo da su Talijani na Korčuli tijekom okupaci-

⁴⁷ Tu su karikaturu pod naslovom “Kako nam se Talijani rugaju” prenijele *Ilustrovane novosti* (Zagreb), br. 6, 9. II. 1919., 1.

⁴⁸ Izvješće br. 17., koje je 21. ožujka 1919. Sherman Miles uputio prof. A. C. Coolidgeu, “Sherman Miles’ reports from Croatia March to April 1919”, priredio Jerome Jareb, *Journal of Croatian Studies* (New York), vol. 3-4/1962. - 1963., 150. O Milesu i njegovu boravku na hrvatskoj obali u proljeće 1919. opširnije je pisao priređivač dokumenata dr. Jere Jareb u uvodu, 121. - 122. Miles je bio član misije profesora Archibalda Caryja Coolidgea, koja je po nalogu američkog povjerenstva na konferenciji mira u Parizu trebala ispitati stanje na području pro-pale Austro-Ugarske.

⁴⁹ Cijeli tekst te izjave objavio je Ferdo ŠIŠIĆ, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu. Zbirka akata i dokumenata*, Zagreb 1920., 29. - 32. On pogrešno navodi da je izjava objavljena 24. travnja 1919. Larry WOLFFE, *Venice and the Slavs. The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford, CA, 2001., izjavu spominje na str. 352. - 353. te navodi da se Orlando pozvao na Veneciju da bi potvrdio talijanske zahtjeve za Dalmacijom.

⁵⁰ Carlo SFORZA, *Braća a neprijatelji (problemi poslijeratne Evrope)*, Split 1933., 156.

⁵¹ Prema Alessadru DUDANU, *La Dalmazia nell'arte italiana. Venti secoli di civiltà*, volume II: Dal 1450 dai nostri giorni, Milano 1922., t. 218., orao je srušen 31. listopada 1918. Postoje brojne međuratne fotografije tornja s mletačkim lavom. Takva je i fotografija broj 8 u sklopu svojevrsnog albuma fotografija Zadra, koji je u izdanju knjižare i papirnice Lorenza Mazzantija juniora izašao pod naslovom *Ricordo di Zara d'Italia*. Pretpostavljam da je album objavljen tijekom dvadesetih godina.

Mletački lav kojega je Venecija poklonila D'Annunzijevoj Rijeci postavljen je na spomenik, koji je u počast poginulih u Prvom svjetskom ratu podignut u riječkoj luci godine 1926. (suvremena razglednica).

Reljef mletačkog lava postavljen je na toranj gradske straže u Zadru nedugo nakon uspostave talijanske vlasti (fotografija objavljena u albumu Ricordo di Zara d'Italia).

je “pripovijedali našem narodu kako se pri dolasku talijanske vojske i sam lav poradovao i mahnuo repom”.⁵² Duhovit odgovor na nametanje lava kao simbola talijanstva pružen je nakon što su talijanske snage u travnju 1921. napustile grad i otok. Tada su “lavovi, koji su imali da dokažu za vrijeme okupacije talijanstvo Korčule, imali (...) na sebi crni ovratnik a onaj najveći na obali o kojem su naši izrodi govorili da je maknuo repom kad su talijani došli, imao je i nagubicu”.⁵³ Pokrajinski konzervator don Frane Bulić je još prije talijanskog povlačenja naslutio da bi dio stanovništva mogao nasilno reagirati na prisutnost lavova. U dopisu upućenom Narodnom vijeću Korčule 15. travnja 1921. izrazio je bojazan da bi nakon odlaska Talijana “u nastalom oduševljenju” moglo doći do uništavanja spomenika “bivših država, a osobito Mletačke Vlade u Dalmaciji” te je zatražio da se takvi pokušaji spriječe.⁵⁴ Već 10. svibnja 1921. Pokrajinski konzervatorski ured u Splitu izdao je okružnicu, u kojoj se navodilo da i “sada nakon odlaska Talijana u bivšem okupiranom području Dalmacije, (...) javno mnijenje traži odalečenje ili uništenje svih znakova, koji nas podsjećaju na minulu tuđinsku vladavinu”.⁵⁵ Prve žrtve toga bijesa bili su mletački lavovi. Stanko Piplović spominje da su mještani Račišća na Korčuli oštetili dva mletačka lava u gradu Korčuli, a nakon talijanskog povlačenja je “u rodoljubnom zanosu, uništavanje reljefa venecijanskih lavova na zidinama gradova uhvatilo (..) maha. (...) Bilo je i poslije takvih slučajeva. Kako se radi o povijesnim spomenicima, Konzervatorski ured u Splitu je nastojao to zaustaviti”.⁵⁶ Uništavanje lavova nije prestalo odlaskom talijanske vojske u proljeće 1921. Tome su zasigurno pridonijeli prilozi fašističke promidžbe kojima je nastavljeno veličanje lavova kao simbola talijanstva istočne obale Jadrana.

⁵² Dio članka u kojem je to spomenuto prenio je Zvonko LETICA, “Grad Korčula od 1900 do 1941”, *Sjećanja jedne generacije. Grad Korčula 1900 - 1946*, (gl. i odg. urednik Zvonko Letica), Korčula 1990., 202.

⁵³ ISTI, n. dj., 200. Riječ je o citatu koji je Letica očito prenio iz nekog od članaka objavljenih u splitskom *Novom dobu*.

⁵⁴ ISTI, n. dj., 196.

⁵⁵ “Okružnica Konzervatorskog Ureda Općinam u Dalmaciji prigodom evakuacije Dalmacije sa strane Talijana” (dalje: “Okružnica 1921.”) od 10. svibnja 1921., objavljena u sklopu *Izvješća o djelatnosti Pokrajinskog konzervatorskog ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu za godinu 1921.*, Split 1921., 10. - 12. To je izvješće bilo priloženo *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 44/1921., kao II. dodatak *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku god. 1921.*

⁵⁶ Stanko PIPLOVIĆ, “Zaštita graditeljskog nasljeđa Korčule između dvaju svjetskih ratova”, *Godišnjak grada Korčule* 6, Korčula 2001., 180. Autor nadalje navodi da je Konzervatorski ured u Splitu uputio brzojave općinama Korčule, Hvara i Šibenika da se spriječi uništavanje lavova. Nadnevak brzojava očito pokazuje da je riječ o događajima koji su uslijedili nakon Trogirskog incidenta od 1. prosinca 1932., a ne o razdoblju nakon talijanskog povlačenja 1921. Bilješka koja prati taj dio Piplovićeva članka, str. 186., pokazuje da je u prilogu brzojava bila spomenuta “Okružnica 1921.”. Podatke o brzojavima autor je očito pronašao u arhivu konzervatorskog ureda. Smatram znakovitim to što su splitski konzervatori u prosincu 1932. upotrijebili upravo okružnicu iz 1921. godine.

Pritom se talijanske vlasti nisu ograničile samo na objavljivanje knjiga i članka, nego su u hrvatskim područjima uključenim u talijanske granice pokušali istaknuti prisutnost Venecije. U Istri se “u svakom selu, mjestancu i gradiću moraju (...) postavljati novi spomenici sv. Lavu Venecijanskom. S novim spomenicima žele fašisti dokazati talijanstvo Istre”.⁵⁷ Bizarna je činjenica da je to došlo do izražaja i na područjima nekadašnje habsburške Istre, primjerice u Lovranu.⁵⁸

Brojni primjeri pokazuju da je istodobno pojam Venecije i u Kraljevini SHS postao istoznačnim suvremenoj Italiji i njezinim nakanama da zavlada na obje jadranske obale. Tako je Lujo Vojnović godine 1925. suvremene talijansko-jugoslavenske nesuglasice doživljavao kao nastavak stoljetnih sukoba, u kojima je na jednoj strani stajala Italija, “naslednica svih mletačkih lakomosti – (...)”.⁵⁹ Juraj Demetrović je polovicom 1919. napisao da između “Rima i Jugoslavena kao da se obnavlja stari odnos vjekovnoga neprijateljstva našega naroda i Venecije”, a suvremena je Italija označena “historijskim baštinikom Venecije”.⁶⁰

U takvim su okolnostima lavovi i dalje oštećivani ili potpuno uništavani. Tako su u siječnju 1926. pripadnici jugoslavenske ratne mornarice uništili velikog lava postavljenog na portalu tvrđave sv. Nikole na ulazu u Šibenski kanal.⁶¹

Primjeri talijanskog isticanja lavova i hrvatsko-jugoslavenskih “odgovora” u sljedećim godinama bili su brojni. Ipak se treba vratiti u jesen 1932., kada je u Rimu priređena velika izložba kojom je fašistički režim obilježio desetu obljetnicu svojega dolaska na vlast. Njoj su talijanski mediji i promidžba posvetili neobično veliku pozornost, a velik je prostor u njezinu sklopu posvećen Rijeci, Istri i Dalmaciji nakon svršetka Prvoga svjetskog rata (“jadransko pitanje”).⁶²

⁵⁷ Citat iz brošure *Londonški ugovor i njegovi izvršitelji*, New York 1933., 12. Ta je brošura objavljena tiskom newyorškoga *Hrvatskog lista and Danice hrvatske*, čiji je izdavač i urednik Ivan Krešić oštro i dosljedno napadao tadašnju talijansku politiku prema Hrvatima.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Lujo VOJNOVIĆ, *Borba za Jadransko more*, Beograd 1925., 18. - 19. Autor na više mjesta ističe ulogu lava sv. Marka kao simbola Venecije.

⁶⁰ Juraj DEMETROVIĆ, “Jugoslaveni i Rim”, *Jugoslavenska njiva* (Zagreb), br. 23, 7. VI. 1919., 1.

⁶¹ Kraći opis lava i vrata donosi Josip ČUZELA, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik 2005., 83. - 84. Kraća vijest o uništenju lava objavljena u *La rivista dalmatica*, 8/1926., fasc. (sv.) II, 61. pokazuje da se to očito dogodilo na samom početku te godine. H. CORAB, “LE MASSACRE DES LIONS DE TROGIR”, navodi da mu je Ljubo Karaman izjavio da je u desetljeću koje je prethodilo trogirskom incidentu vlada “dozvolila da se makne samo jedan lav i to onaj što je resio šibensku tvrđavu. (...) Jer uistinu to nije bio mletački lav nego austrijski. Pored toga on je vrijedao Francusku. Stari lav, naime, onaj pravi, bio je uništen od Napoleonove vojske (...)”.

⁶² Riječ je o spomenutom katalogu iz godine 1933., *Ausstellung der faschistischen Revolution*, 144. - 161.

Izložba je detaljno predstavljena javnosti, pa je i hrvatska javnost dobila uvid u njezin sadržaj.⁶³

Za ovaj je rad osobito zanimljiva činjenica da je u izložbenu dvoranu M vodio hodnik, “čije su zidove ukrašavale reprodukcije lavova iz Dalmacije, istinski znakovi i pokazatelji nepromjenjivog talijanstva tih područja”.⁶⁴ Alberto Rizzi je primijetio da su se trogirski incident i istodobno uništavanje lavova u Sinju i Perastu dogodili “tijekom proslava desete obljetnice fašističke revolucije”.⁶⁵

Prethodne stranice pokazuju da su talijanski tisak i publicistika posvetili trogirskom incidentu znatnu pozornost. Pritom je znatna pozornost posvećena i lavu sv. Marka kao spomeniku i simbolu. Takvi su bili i prilozi objavljeni u prosinačkom broju 1932. časopisa *Archivio storico per la Dalmazia*.⁶⁶ Od prosinačkog broja 1932. korice časopisa *La rivista dalmatica* resio je crtež lava sa zatvorenom knjigom.⁶⁷ Lav kao simbol došao je i na naslovnicu dotadašnjega zadarskog lista *Il littorio dalmatico*, koji je od 21. travnja 1933. nosio naslov *San Marco! (Il littorio dalmatico)*. U uvodniku toga broja lista stajalo je da prisutnost lava sv. Marka “spaja i povezuje prošlu slavu sa sadašnjošću jasnog smisla i cilja”.⁶⁸ Pogled na toga lava jasno govori o kakvim je namjerama bila riječ – njegovo je krilo djelomično prekrivalo grb Dalmacije, a s obje je strane zaglavljiva lista (crteža i naslova) bio postavljen po jedan fascio.⁶⁹

Godina 1933. donijela je zatišje, no talijanska je strana i dalje smatrala lava sv. Marka simbolom talijanstva istočne obale Jadrana. O tome govore i likovna rješenja nekoliko poštanskih marki iz niza posvećenog desetoj obljetnici priključenja Rijeke Italiji iz 1934. godine. Na jednoj od njih prikazan je zemljo-

⁶³ Izložbu su spomenule vodeće hrvatske novine, a brojni stanovnici pograničnih područja mogli su se izravno susresti s talijanskom promidžbom i medijima.

⁶⁴ *Ausstellung der faschistischen Revolution*, 151. Na istoj su stranici reproducirane fotografije više lavova, koji su bili postavljeni na zidovima jednog hodnika koji je vodio u izložbenu dvoranu M.

⁶⁵ A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, 29. Autor se poziva na talijansku inačicu kataloga izložbe, *Mostra della Rivoluzione Fascista*, (priređili D. Alfieri – L. Freddi), Rim 1933. (reprint: Milano 1982.), 151. - 153.

⁶⁶ *Archivio storico per la Dalmazia* (Rim), 7/1932., vol. (tom) XIV., fasc. (sv.) 81. Osnivač časopisa bio je tadašnji talijanski senator trogirskog podrijetla Antonio Cippico. On je napisao i uvodni članak u tom broju časopisa, koji je pod naslovom “Caccia grossa e non riservata” objavljen na str. 415. - 418. Sudbina lavova obrađena je u duljem i bogato ilustriranom članku Giuseppea PRAGE, “I leoni di Traù”, 419. - 432.

⁶⁷ Zatvorena knjiga simbolizirala je rat. Taj je crtež ostao na koricama sve do prestanka izlaženja 1943., a njegovo je pojavljivanje nedvojbeno povezano s trogirskim incidentom. O tome govori činjenica da se prvi put pojavio na koricama spomenutog broja, koji je dobrim dijelom bio posvećen incidentu. Također je važno istaknuti da je objavljivani crtež zadarskih kopnenih vrata (Porta Terraferma) na korice dospio nedugo prije.

⁶⁸ “In linea”, *San Marco! (Il littorio dalmatico)*, br. 31-32, 21. IV. 1933., 1.

⁶⁹ Kasnije je promijenjen crtež na zaglavlju, no i dalje su ostali isti simboli. Pritom je grb Dalmacije bio položen na zatvorenu knjigu.

vid Kvarnera. Na njemu su bili označeni grad Rijeka (Fiume) te otoci Cres (Cherso) i Lošinj (Lussin), a iznad svakoga od njihovih imena stajao je krilati lav sv. Marka kao simbol talijanske vlasti nad tim prostorom.⁷⁰

Lavovi su opet došli u prvi plan nakon što su postrojbe talijanskih oružanih snaga u travnju 1941. okupirale cijelu istočnu obalu Jadrana.⁷¹ Na temelju Rimskih ugovora od 18. svibnja 1941., fašistička je Italija anektirala velik dio Dalmacije.⁷²

Već se u novinskim izvješćima koja su pratila nadiranje talijanskih oružanih snaga tijekom travnja 1941. isticalo nasljeđe Venecije i nekadašnja prisutnost lava sv. Marka. Znakovit je članak Artura Maffei, koji je pod naslovom "Ti con nu, nu con ti. La Dalmazia e il sigillo di Roma e Venezia" objavljen u središnjem talijanskom fašističkom listu *Popolo d'Italia* 27. travnja 1941.⁷³ Sljedećeg je dana u njemu objavljen članak o ulasku talijanskih postrojbi u Trogir i o dojmovima koje je dopisnik lista stekao tijekom prvih sati okupacije toga grada.⁷⁴ Dakako, lavovima je i ovdje posvećena glavna pozornost. Zanimljivo je da je 1942. na naslovnici knjige Luigija Missonija znakovitog naslova *L'Italia ritorna in Dalmazia* dominirao lav sv. Marka.⁷⁵

Nije sve ostalo samo na brojnim napisima u novinama, časopisima i knjigama. Područja anektirane Dalmacije ("Dalmazia italiana") trebala su i vanjskim izgledom posvjedočiti svoje navodno talijanstvo, među ostalim i isticanjem rimske i venecijanske prošlosti.⁷⁶ Tako je guverner Dalmacije Giuseppe Bastianini u govoru koji je održao u Zadru prigodom proslave prve godišnjice

⁷⁰ Riječ je o nizu koji je izišao pod skupnim nazivom "Decennale di Fiume" godine 1934. Marka o kojoj je ovdje riječ objavljena je u dijelu niza za zračnu poštu (vrijednost od L. 2+1,50). Za temu ovog rada zanimljive su i vrijednosti od C. 50 i L. 1+0,50 za zračnu poštu, s motivom unaprijed opisanog spomenika u riječkoj luci iz 1926. godine. Također je zanimljiva i vrijednost L. 2,75+2,50 niza za običnu poštu, na kojoj su prikazani rimska galija, mletačka galija s jasno istaknutim stijegom sv. Marka te pramac ratnog broda Emanuele Filiberto.

⁷¹ Josip VRANDEČIĆ, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb 2002., 295., piše da "Mussolinijeve trupe ulaze u Dalmaciju vijuci barjake s mletačkim lavom Sv. Marka. Za rata su iskopali nekoliko kamenih mletačkih lavova, navodne dokaze kako je talijanska kultura u međuraću trpjela napade hrvatskih i jugoslavenskih rojalista".

⁷² O talijanskoj upravi i politici u Dalmaciji od 1941. do 1943. postoji više prikaza. Usp. rad Dragovana ŠEPIĆA, "Talijanska okupaciona politika u Dalmaciji (1941 - 1943)", *Putovi revolucije*, 1/1963., br. 1-2, 215. - 241.

⁷³ Arturo MAFFEI, "Ti con nu, nu con ti. La Dalmazia e il sigillo di Roma e Venezia", *Popolo d'Italia* (Milano), br. 117, 27. IV. 1941., 3.

⁷⁴ Franco M. PRANZO, "Dal tacuino di un 'inviato'. Un fante entra in Traù", *Popolo d'Italia* (Milano), br. 118, 28. IV. 1941., 3.

⁷⁵ Luigi MISSONI, *L'Italia ritorna in Dalmazia*, Bologna 1942.

⁷⁶ D. ŠEPIĆ, "Talijanska okupaciona politika", 215. - 216. prenosi dio izvješća časnika za vezu zapovjedništva II. vojske (II. armata) dopukovnika Eugenia Coselschog o stanju u Dalmaciji od 20. travnja 1941. On je napisao da je hrvatstvo Dalmacije "samo 'umjetna kora', jer su dalmatinski gradovi sačuvali svoj rimski i mletački pečat, a ni talijanski jezik nije sasvim nestao, (...)".

Zaglavlje zadarskog lista San Marco iz godine 1933.

Mletački lavovi kao simboli talijanske vlasti na Kvarneru na poštanskoj marki iz godine 1934.

“oslobođenja” Dalmacije naglasio da u njoj “vlada Rim, njegov jezik, njegova nauka, njegov moral, i vratio se je naoružan Lav sv. Marka”⁷⁷

Ubrzo nakon ulaska u Trogir talijanski su vojnici u sklopu kaštela Kamerlengo iskopali jednog lava, koji se danas nalazi pohranjen u samostanu sv. Dominika u tom gradu.⁷⁸ Poduzeti su i koraci da se lavovi uništeni u prethodna dva desetljeća obnove. Ipak su prvo pripremljeni natpisi koji su trebali biti postavljeni na mjestima uništenih lavova: “Razrušeno od srdžbe jugoslavenske, obnovljeno od pobjedničke vojske s istim uzvratom, jer Italija se sjeća 1. prosinca 1932. X – 1941 XIX.”⁷⁹ Uskoro su poduzeti koraci da se isklešu novi lavovi, no to do talijanske kapitulacije nije provedeno.⁸⁰ U otvorenoj knjizi lava u loži je uz stari latinski natpis “Iniusti punientur et semen impiorum peribit (nepravdanci biti će kažnjeni i sjeme bezbožnika izginut će)”⁸¹ trebao biti uklesan i talijanski natpis koji je u prijevodu na hrvatski glasio: “Zločinci su kažnjeni i njihovo je sjeme izginulo.”⁸² Izradu novih skulptura trebao je osigurati natječaj raspisan u srpnju 1942., a trebale su zamijeniti one uništene na kopnenim vratima, morskim vratima, na obelisku kraj katedrale, te reljef lava u gradskoj loži.⁸³ Novi reljef u loži trebao je biti postavljen uz njezin ulaz, a izvorno mjesto na kojem je stajao Firentinčev lav trebalo je biti prazno.⁸⁴

⁷⁷ Cijeli je govor objavljen pod naslovom “Prva godina Fašističke Vlade u Dalmaciji”, *Giornale di Dalmazia* (Zadar), br. 88, 14. IV. 1942., 1. - 3. Citat je sa stranice 3.

⁷⁸ Fotografiju na kojoj se vide talijanski vojnici pokraj netom iskopanog lava objavio je Ezio Maria GRAY, *La Dalmazia*, Novara 1942., bez oznake broja stranice. Ispod fotografije otisnut je kraći tekst pod znakovitim naslovom “I ritornano i Leoni”. Taj lav drži u šapama zatvorenu knjigu, a ispod tijela je uklesan grb koji okružuju slova “D” i “C”. Više podataka o njemu donio je A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, 230. (fotografija današnjeg stanja) i 234. - 235.

⁷⁹ Taj podatak i preuzeti natpis donosi Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, “Talijanska politika devastacije hrvatskih spomenika kulture i umjetničkih djela u Trogiru”, *Trogirski kraj u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941 - 1945.*, Split 1984., 678.

⁸⁰ N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, n. dj., kao razlog za neuspjeh tih pokušaja uz kratkoću vremena navodi i nepostojanje sve potrebne fotodokumentacije potrebne za rad kiparima. Napominjem da je za izradu novih skulptura bio raspisan natječaj, o kojemu je detaljno izviješteno u članku “Un bando di concorso per i leoni di Traù”, *Il Popolo di Spalato* (Split), br. 162, 3. VII. 1942., 3. On pokazuje da organizatori natječaja nisu niti namjeravali obnavljati lavove u izvornom obliku, pa je očito da neuspjeh izrade lavova ne leži u nepostojanju fotodokumentacije.

⁸¹ Hrvatski prijevod natpisa na knjizi kako ga je donio R. IVANČEVIĆ, *Rana renesansa u Trogiru*, 93.

⁸² Hrvatski prijevod donosi N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, n. dj., 678.

⁸³ U članku pod naslovom “Un bando di concorso per i leoni di Traù”, *Il Popolo di Spalato* (Split), br. 162, 3. VII. 1942., 3., stajalo je da je općina Venecija u suradnji s Banco S. Marco i obitelji Foscari raspisala natječaj za izradu modela četiriju lavova, koje je trebalo ponuditi gradu Trogiru. U njemu su imali pravo sudjelovati kipari s prebivalištem u Veneciji. Natječaj je raspisan u skladu sa smjernicama ministra za narodno prosvječivanje (Ministro dell’Educazione Nazionale) i guvernera Dalmacije, koje su donesene u sporazumu s Povjereništvom za starine, spomenike i galerije Dalmacije (Commissariato per le Antichità, i Monumenti e le Gallerie della Dalmazia).

⁸⁴ Isto.

*Naslovnica Missonijeve knjige o "povratku Italije u Dalmaciju"
iz godine 1942. krasio je simbol mletačkog lava.*

RITORNANO I LEONI

Nel dicembre 1932 il fanatismo jugoslavo esasperato di non poter sopprimere nè con violenza nè con lusinghe l'italianità della Dalmazia si accaniva a scalpellare gli antichi leoni della Serenissima in Traù. Oltraggio ignobile quanto sciocco. Commentando in Senato l'oltraggio, il DUCE dichiarava: " I Leoni di Traù sono stati distrutti ma ecco che, distrutti, sono - come non mai - diventati simbolo vivo e testimonianza certa. Solo uomini arretrati e incolti possono illudersi che, demolendo le pietre, si cancelli la Storia ". Ed ecco che nei primissimi giorni dell'occupazione italiana, il Destino affida alle armi vittoriose d'Italia di ritrovare proprio nel Castello Camerlengo di Traù un Leone Veneto di nobile fattura. Iterim rudit Leo. Per l'irrevocabile ritorno della Dalmazia romana all'Italia nuovamente Imperiale.

Talijanski vojnici u kaštelu Kamerlengo u Trogiru iskopavaju u proljeće 1941. reljef s mletačkim lavom (fotografija objavljena u knjizi E. M. Graya La Dalmazia iz godine 1942.).

Istodobno se mislilo i na obnovu drugih oštećenih ili uništenih lavova. Jedan od njih bio je i onaj na portalu šibenske tvrđave sv. Nikole. U proljeće 1941. nju je zauzela talijanska ratna mornarica. Već 23. svibnja zapovjednik mornarice u Šibeniku kontraadmiral Attilio Secchi zatražio je od gradonačelnika Venecije da taj grad pomogne da se na vrata tvrđave vrati lav kojega je označio kao “znak vlasti Venecije i neosporenog i ponovno potvrđenog talijanstva Dalmacije”.⁸⁵ Kao i u trogirskome slučaju, ni ovdje na kraju nije postavljena nova skulptura. Ipak su zanimljivi podaci iz pisma koje je gradonačelnik Venecije uputio Secchiju 18. srpnja 1941.⁸⁶ On navodi da je dobio i druge slične zamolbe vlasti i građana iz Dalmacije, zbog toga što je “viša vlast” dala tome gradu privilegij “da pristupi vraćanju lavova sv. Marka u one dalmatinske gradove koji nisu dobili novčanu pomoć i čiji su simboli pristajanja Prejasnoj [Mletačkoj republici, nap. M. J.] bili vandalski unakaženi”. Tek u ožujku 1942. iz Šibenika je odgovoreno na dopis gradonačelnika Venecije od 18. srpnja 1941., a tada se zamolbi za pomoć u postavljanju lava uključio i šibenski kotarski povjerenik (“Commissario Distrettuale”) Pavlovich.⁸⁷ Njemu je iz Venecije ubrzo upućen dopis u kojemu je stajalo da je neimenovano ministarstvo odobrilo pokretanje državnog natječaja za umjetnike.⁸⁸

Prema tome je ponovno postavljanje lavova i isticanje venecijanske prošlosti i karaktera Dalmacije bilo dio talijanske državne politike, koja je trebala pokazati navodni talijanski karakter anektiranog područja.⁸⁹

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Dopis gradonačelnika Venecije kontraadmiralu Attiliju Secchiju od 18. srpnja 1941., Arhivski sabirni centar Šibenik, Kotarsko poglavarstvo (Mjesno starešinstvo, Prettura, Srez) Šibenik; 1797 - 1945, Talijanska okupacija 1941. - 1943. (neraspoređeno).

⁸⁷ U Arhivskom sabirnom centru Šibenik, Kotarsko poglavarstvo (Mjesno starešinstvo, Prettura, Srez) Šibenik; 1797 - 1945, Talijanska okupacija 1941. - 1943. (neraspoređeno), sačuvan je dopis tadašnjeg zapovjednika mornarice, kapetana bojnog broda Pietra Tacchinija, gradonačelniku Venecije od 16. ožujka 1942. Drugim je dopisom (sačuvan uz prethodno spomenuti dopis) Tacchini istoga dana o tome obavijestio kotarskog povjerenika Pavlovicha.

⁸⁸ Dopis općeg tajnika općine Venecija (“Il Segretario generale”, kako je otisnuto na zaglavju dopisa) kotarskom povjereniku Pavlovichu od 26. ožujka 1942., Arhivski sabirni centar Šibenik, Kotarsko poglavarstvo (Mjesno starešinstvo, Prettura, Srez) Šibenik; 1797 - 1945, Talijanska okupacija 1941. - 1943. (neraspoređeno). U dopisu je stajalo da je prefektura odobrila tekst natječaja, koji se tada nalazio u Rimu.

Podaci o natječaju za izradu trogirskih lavova, koji su izneseni u navedenom članku “Un bando di concorso per i leoni di Traù”, *Il Popolo di Spalato* (Split), br. 162., 3. VII. 1942., 3., pokazuju da su organizatori slijedili i smjernice ministra za narodno prosvjećivanje (Ministro dell’Educazione Nazionale). Zbog toga pretpostavljam da se iza neimenovanoga ministarstva u spomenutom dopisu krije Ministarstvo za narodno prosvjećivanje.

⁸⁹ U javnosti je uz lava kao simbol često istican i nadnevak 25. travnja - dan sv. Marka. Tako su talijanske postrojbe ušle u grad Korčulu tek 25. travnja 1941., o čemu je svjedočila i kasnije postavljena spomen-ploča karakterističnog sadržaja: “Il 25 aprile 1941-XIX/ Nel giorno di San Marco/ I soldati d’Italia/ entravano a Curzola/ a riaffermarvi i diritti di Roma e Venezia (25. travnja 1941-XIX,/ na dan sv. Marka,/ vojnici Italije/ ušli su u Korčulu/ da ponovno potvrde pravo Rima i Venecije)”. Tekst ploče prema fotografiji objavljenoj u zborniku *Sjećanja jedne generacije*, 356.

Ubrzo je talijanski vojnički slom za kratko vrijeme izbrisao znakove talijanske okupacije Dalmacije. Ratni rezultat pomaknuo je granice tadašnje Federalne države/Narodne Republike Hrvatske daleko na zapad. U oslobođenim krajevima Istre, Rijeke i Zadra ubrzo su uklonjeni znakovi talijanske vlasti, pa su tako nestali i lavovi postavljeni u međuraću.

Ipak su brojni "pravi" mletački lavovi na tim područjima i na područjima nekadašnje anektirane Dalmacije "preživjeli" rat. Činjenica je, ipak, da je do uklanjanja ili oštećivanja lavova došlo na više mjesta. Pritom se na njih nisu obrušili samo pripadnici partizanskog pokreta ili poslijeratne komunističke vlasti, nego su i vlasti NDH uklonile neke lavove. U tom se sklopu izdvaja slučaj Splita. U njemu su lavovi sustavno uklonjeni u jesen 1943., nakon što je u splitskom dnevniku *Novo doba* objavljeno više članaka koji su pozivali na njihovo uklanjanje. Tako je 16. listopada 1943. nepoznati autor članka tvrdio da "mi nismo iz načela za rušenja poviestnih spomenika od neke umjetničke vrijednosti, ipak smo mišljenja, da se neki javni znakovi tuđinstine odstrane iz grada. (...)

Trebalo bi dignuti stare mletačke lavove (...) jer ti 'krilati Markovi lavovi' ne predstavljaju nikakve umjetničke vrijednosti".⁹⁰ Na posljetku je početkom studenoga objavljeno da je završeno s uklanjanjem lavova, a splitska je općina pohvaljena da je "dobro uradila, što je dala ukloniti sve one tuđinske znakove robstva sa zidova i zidina našeg hrvatskoga grada Splita i to baš u sedmici Mrtvog dana, (...)".⁹¹ Alberto Rizzi je događaje u Splitu pogrešno povezo s jednom naredbom vršitelja dužnosti glavarara građanske uprave u Splitu Vladimira Jonića.⁹²

Brojni su i primjeri partizanskog i poslijeratnog komunističkog uništavanja lavova. Tako je tadašnji šef savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV-a i PO-a Jugoslavije Fitzroy Maclean napisao da su ga u jesen 1943. u Korčuli domaćini povelili "krivudavim ulicama gradića i stigli do stare veneci-

⁹⁰ "Uklanjanje tragova robstva. Neprijatelji Hrvatske su odneli i stari nadpis na crkvi sv. Duha", *Novo doba* (Split), br. 12, 16. X. 1943., 2.

⁹¹ "Split se preporodio", *Novo doba* (Split), br. 32, 10. XI. 1943. Isti je dnevnik informirao javnost o tijeku rušenja u brojevima koji su prethodili.

⁹² A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, 37. On je Jonića pogrešno označio guvernerom Dalmacije te je naveo da je naredbu navodno izdao 3. studenoga 1943. Jonić je bio v. d. glavarara građanske uprave do 26. listopada 1943., kada je dužnost preuzeo glavar Bruno Nardelli. Prema tome, naredbu je početkom studenoga 1943. mogao izdati isključivo Nardelli. Jonić je uistinu 2. listopada 1943. donio jednu naredbu, koja je objavljena u *Novom dobu* (Split), br. 1., 3. X. 1943., 1. U njoj je stajalo da se na "području grada Splita mora (...) izvršiti skidanje i brisanje svih tuđinskih talijanskih nadpisa, naziva i znakova, bilo koje vrsti, (...)". Iz citiranoga je očito da se ona odnosila samo na područje grada Splita. Ona se ne može označiti "krivcem" za uklanjanje lavova, o čemu posredno svjedoči nekoliko članaka objavljenih u dnevniku *Novo doba* objavljenih od polovice listopada 1943. U njima se je raspravljalo o potrebi uklanjanja lavova. Da se je Jonićeva naredba odnosila na lavove, ti bi članci bili suvišni. Ta je naredba izdana nakon dvije godine talijanske vlasti u tom gradu, koja je ostavila brojne tragove prisilne talijanizacije grada. Zbog toga je bilo mjesta za njezino izdavanje, što dakako ne opravdava uništavanje lavova.

janske palače, u kojoj su se nastanili novi gospodari grada. (...) Na vratima je bio obezglavljeni kip Sv. Marka, kojem je, zacijelo, odrubio glavu neki pretjerano žestok partizan, (...)”⁹³ U istome je gradu lav na kuli, koji je oštećen još u travnju 1921., uklonjen 1951. godine da bi ustupio mjesto spomen-ploči oslobođenja Korčule.⁹⁴

U poslijeratnome razdoblju posebno mjesto zauzima kraj godine 1953. Riječ je bila o usijanoj atmosferi prouzročenoj poznatom tršćanskom krizom. Tada su diljem tadašnje FNRJ organizirane brojne demonstracije protiv Italije i njezine želje da uključi središte dotadašnjeg STT-a, grad Trst, u sklop svojih granica. Tada je u Zadru oštećeno nekoliko lavova. Među njima je bio i onaj na zadarskim kopnenim vratima (Porta Terraferma), koji je preživio i teška bombardiranja grada potkraj Drugoga svjetskog rata.⁹⁵

Istodobno je mletački lav kao simbol talijanstva istočne obale Jadrana živio, a živi i danas, u znakovima i na zastavama brojnih udruženja talijanskih esula iz Dalmacije, Rijeke i Istre.⁹⁶ S vremena na vrijeme njihovi politički ispadi uznemire hrvatsku javnost. Ipak danas nitko ozbiljan postojanje brojnih mletačkih lavova uzduž hrvatske obale Jadrana ne doživljava kao prijatnu ili kao simbol jedne politike. Nakon što je splasnula agresivna fašistička promidžba i fašistička politika doživjela slom, lavovi su ponovno postali tek stari spomenici i podsjetnici da je nekada na tim prostorima vladala Mletačka Republika.

Sudbina lavova pokazuje kako spomenici i simboli prošlih režima mogu postati važni za suvremene političke odnose. Njihov slučaj također pokazuje kako se značenje određenih simbola može tijekom vremena promijeniti. Lavovi su kao državno obilježje Mletačke Republike i kao spomenici od početka bili ponajprije simboli. Oni su se za mnoge na hrvatskoj obali Jadrana tijekom prve polovice 20. stoljeća od neutralnih i svima prihvatljivih znakova prošlosti pretvorili u simbole agresivne fašističke politike. To je poticala promidžba fašističke Italije, koja je dosljedno promovirala lava sv. Marka kao sim-

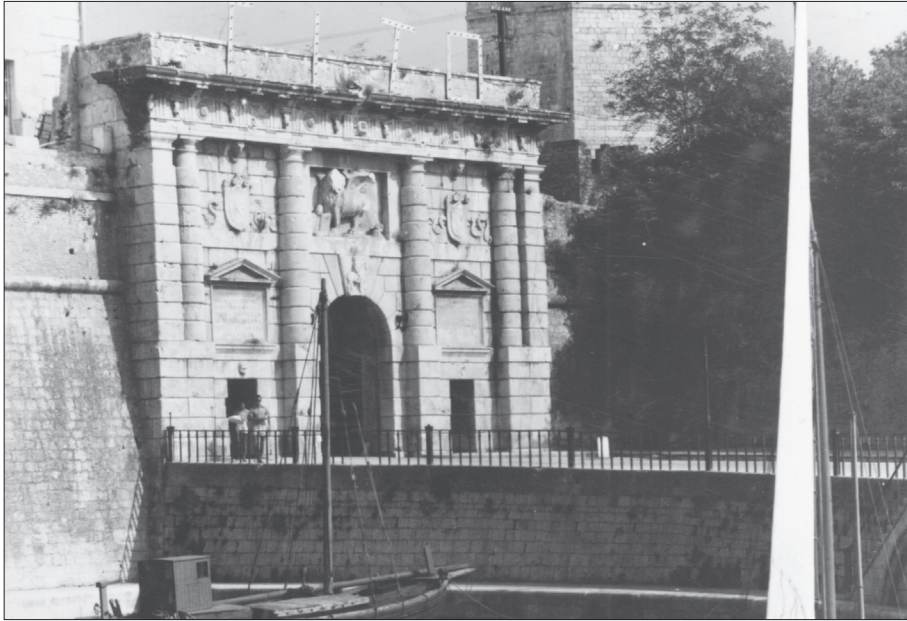
⁹³ Riječ je o citatu iz njegove knjige *Eastern Approaches*. Dio o boravku na Korčuli objavljen je u hrvatskom prijevodu pod naslovom “Rat na Balkanu” u sklopu spomenutog zbornika *Sjećanja jedne generacije*, 856. - 866. Navedeni citat je sa str. 859.

⁹⁴ Ta ploča stoji i danas, a podatke o njoj donosi Alena FAZINIĆ, “Spomenici i spomen-ploče u gradu Korčuli”, *Godišnjak grada Korčule* 6, Korčula 2001., 364.

⁹⁵ Oštećen je prigodom demonstracija 14. listopada 1953., a restauriran je u novije vrijeme. Oštećivanje zadarskih lavova 1953. godine opisao je i A. RIZZI, *I leoni di Venezia*, 43. - 45. Autor je sudbinu svih zadarskih lavova opisao na str. 247. - 284.

⁹⁶ Nekoliko primjera donio je početkom pedesetih godina Ive MIHOVILOVIĆ, *Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji (1945 - 1953) - Dokumenti*, Beograd 1954. Tako je na str. 50. donio presliku znaka “Nacionalnog udruženja za Julijsku Krajinu i Dalmaciju”, u čijem je središtu bio lav sv. Marka.

Lav sv. Marka redovito se pojavljuje na brojnim manifestacijama koje u Italiji i danas priređuju istarski, riječki i dalmatinski esuli i njihovi potomci. O tome svjedoče i brojne esulske publikacije, a u novije vrijeme i stranice na Internetu. Broj tih stranica, kao i njihove razmjerno česte izmjene, navele su me da odustanem od opisivanja nekih od njih.

Oštećeni mletački lav na zadarskim kopnenim vratima snimljen polovicom pedesetih godina (suvremena razglednica).

bol talijanstva Dalmacije te ga je koristila kao argument za svoje teritorijalne pretenzije. Zbog toga se i moglo naći puno onih koji su se odlučili obračunati s tim simbolima, ne gledajući više u njima tek spomenike davne prošlosti. Slično se tijekom dvadesetog stoljeća događalo s brojnim spomenicima i simbolima režima koji su vladali hrvatskim zemljama u tome razdoblju. Ono što je u jednom trenutku bilo prihvatljivo određenom režimu i dijelu stanovništva, u drugom je trenutku proglašavano neprihvatljivim i uništavano. Tek je prestanak političkih tenzija i ratnih stradanja omogućio smireniji pristup naslijeđenim spomenicima prošlih režima.

To se je dogodilo i s mletačkim lavovima, koji su danas ponajprije podsjetnici da je nekada na dijelu hrvatskih prostora vlast imala Mletačka Republika. Mnogi od njih su zbog svoje umjetničke vrijednosti i vrijedni spomenici povijesne baštine. Kao takvi, oni za veliku većinu ljudi na hrvatskoj obali Jadrana ne predstavljaju prijatnu i o njima je moguće smireno raspravljati. S vremena na vrijeme ponašanje nekih pojedinaca i skupina u Italiji unese nemir u hrvatsko-talijanske odnose, pri čemu se ponekad zloupotrebljava i simbol mletačkoga lava. Ipak, mislim da je istinita ocjena o lavovima kao simbolima koji više ne predstavljaju prijatnu. Povremeno se čak pojavljuju i inicijative za obnovu nekih lavova, no mislim da oni koji stoje iza njih ipak trebaju biti oprezni. U tom bi sklopu bilo dobro razmotriti mogućnost obnove umjetnički vrijednih lavova kao važnog dijela hrvatske povijesne baštine.

SUMMARY

THE TROGIR INCIDENT OF DECEMBER 1, 1932 AND THE VENETIAN LION AS THE SYMBOL OF "ITALIANESS" OF THE EASTERN ADRIATIC

The author is dealing with the "Trogir incident" of December 1, 1932, when a group of young Yugoslav nationalists damaged or destroyed eight stone Venetian lions on old public buildings and city walls in Trogir. That incident can be considered as the gravest and best-known event related to the destruction of Venetian lions on the Croatian coast during the 20th century. In fall 1932 it had a strong impact on the public in Croatia/Yugoslavia and in Italy. It additionally aggravated already bad Yugoslav-Italian relations. The perpetrators of that crime did not view Venetian lions as ancient monuments, but rather as actual political symbols of the "Italianess" of the Eastern Adriatic. Namely, Italian nationalists and Fascist propaganda misused the presence of those monuments on the Croatian coast and the fact that Venice once ruled Dalmatia and Istria. It was on that basis that they claimed the entire Eastern Adriatic as Italian. Therefore, the author attempts to reveal when and why some Italian nationalists started to use the Venetian lion as political symbol. Special attention is put on the activities of Gabriele d'Annunzio during the years of the First World War and during his adventure in Rijeka (Fiume). The author explains how Italian fascist propaganda and authorities misused the Venetian lion during the interwar period and especially during the Italian military occupation of Dalmatia from 1941 to 1943.

Key words: Trogir, Venetian Lion, Italianess, Dalmatia, 1932